

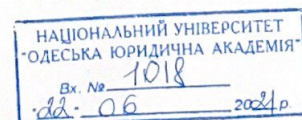
До спеціалізованої вченої ради ДФ 41.086.040
Національного університету «Одеська юридична
академія» (65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)

ВІДГУК ОПОНЕНТА

*доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондента Національної академії правових наук України
Гусарова Костянтина Володимировича
на дисертацію Устюшенко Стелли Еріківни на тему: «Судові витрати в
цивільному процесі України», представленої на здобуття першого наукового
ступеню – доктора філософії за спеціальністю 081 – Право*

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження обумовлюється постійним пошуком вдосконалення допуску до правосуддя, зокрема цивільного, осіб, що потребують судового захисту. Це пов'язано, передусім, із необхідністю оплати судових витрат для реалізації права на звернення до суду. Проте дедалі частіше в науковій літературі зустрічається критика обов'язковості оплати великих сум судових витрат перед зверненням до суду з причини перешкоджання у реалізації права доступу до правосуддя. Дисертантка у зв'язку з цим відстоює позицію відносно того, що інститут судових витрат вона вважає таким, що сприяє, а не перешкоджає доступності правосуддя (стор. 8 дисертації). С.Е.Устюшенко справедливо віднісла дану тезу до першого елементу новизни дисертації, що висувається на публічний захист.

Неналежне дотримання правил оплати судових витрат тягне негативні наслідки для заінтересованої особи, які полягають у залишенні заяви без руху, не здійснення певних процесуальних дій, не забезпечення можливого реального виконання судового рішення (забезпечення позову) тощо. Виходячи з цього, з іншого боку, оплата судових витрат забезпечує, крім іншого, досягнення мети цивільного судочинства (ст. 2 ЦПК України). Її законодавець визначає в якості ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

При визначенні ступеню актуальності обраної теми дисертаційного дослідження слід відмітити певний «науковий ризик» здобувачки наукового ступеню, оскільки даний напрямок наукових досліджень не отримав останнім часом належного теоретичного опрацювання на дисертаційному рівні. Традиційно, вважаю, даний напрямок наукових досліджень розглядається як допоміжний інструмент до процедури захисту порушених (оспорюваних, невизнаних) прав, свобод чи інтересів учасників цивільної справи. Проте авторці вдалося, на думку опонента, пов'язати актуальність теми дисертації із досягненням мети цивільного судочинства, що дозволяє зробити висновок про затребуваність результатів наукового дослідження, що рецензується, не лише в науковій, але і в практичній сферах.

Актуальність теми дисертаційного дослідження відповідає також тематиці планової науково-дослідної роботи кафедри, на якій виконувалась дана робота, в межах напрямку «Реформа цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» на 2016-2020 рр. Вона є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 рр. (державний реєстраційний номер: 0116U0184) (стор. 4, 5 дисертації).

Ознайомлення із змістом дисертації С.Е.Устюшенко, зокрема із розділом другим наукової роботи, викликає заінтересованість в контексті вирішення складних питань застосування цивільного процесуального законодавства стосовно судового збору, витрат як на оплату професійної правничої допомоги, так і пов'язаних із судовим доказуванням, а також витрат, пов'язаних з явкою до суду та забезпеченням участі в справі учасників судового процесу. В даному контексті слід відмітити стурбованість щодо постійного збільшення розмірів судового збору при збільшенні прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Даний факт ускладнює доступ до правосуддя. Ускладнюється доступ до правосуддя також при законодавчому скороченні категорій осіб, яким надаються

пільги при сплати судового збору, при необхідності оплати витрат на професійну правничу допомогу.

При визначенні актуальності теми дисертації доволі цікавим вважаю оперування статистичними даними. Це підтверджує практичну значущість висновків дослідження та їх обґрунтування (напр., стор. 39, 40 дисертації). Акти про впровадження результатів дисертації у практичну діяльність органу судової влади (стор. 187-190 дисертації) також свідчить про практичну затребуваність та актуальність дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх новизна зумовлюється належним науковим ступенем та високим рівнем обґрунтованості висновків та результатів дисертаційного дослідження.

Ознайомлення із дисертацією дозволяє зробити висновок про те, що авторка віднеслась до її підготовки сумлінно, відповідно до вимог освітньо-наукової програми. Обґрунтування дисертаційних положень посилюється демонстрацією обізнаності С.Е.Устюшенко із науковими здобутками по тематиці дослідження (стор. 4 дисертації).

Методологічно вірним уявляється підхід дисертантки до формулювання структури наукової роботи. Позитивним при цьому слід відмітити початок дослідження не з історичних передумов виникнення, становлення та розвитку інституту судових витрат, що є традиційним у дослідженнях дисертаційного рівня. Здобувачка наукового ступеню починає власне дослідження характеристикою методології, що нею застосовувалась при підготовці дисертації (підрозділ 1.1 дисертації).

Здобувачка наукового ступеню справедливо та обґрунтовано оперує наявністю можливості класифікувати судові витрати залежно від часу їх сплати. Виходячи з цього вона подає їх на: 1) витрати, понесені перед звернення до суду; 2) витрати, понесені в процесі судового розгляду справи; 3) витрати, понесені після завершення судового розгляду справи; 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її

розгляду, відмічаючи їх невичерпний перелік (стор. 28, 29 дисертації). Ці положення є вирішальними для обґрунтування подальшої логіки дисертаційного дослідження. Проте зазначена класифікація не є остаточною, про що свідчить увага С.Е.Устюшенко до інших класифікацій судових витрат (стор. 30-32 дисертації).

Окремо відмічається про особливості функцій судових витрат, таких як каральна (штрафна), компенсаційна (стор. 35-40 дисертації), фіскальна (стор. 40 дисертації), превентивна та стимулююча, обмежувальна, оплатна (стор. 40-42 дисертації). При цьому на подальших сторінках роботи авторка характеризує проблемні питання застосування цивільного процесуального законодавства відносно судових витрат з урахуванням функцій останніх.

Позитивним чином при характеристиці обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, слід відзначити пошук С.Е.Устюшенко відповіді на питання відносно наявності дискримінаційних ознак судових витрат. Вона вірно відмічає, що окремі правові норми містять очевидні ознаки дискримінації за родом занять, адже встановлення підвищених ставок судового збору для фізичних осіб – підприємців порівняно із звичайними фізичними особами нічим не обґрунтований та не переслідує жодної легітимної мети. Майновий стан фізичної особи – підприємця не обов'язково є кращим за майновий стан звичайної фізичної особи. Водночас доступ до суду таких осіб обмежено законодавцем шляхом встановлення більших ставок судового збору порівняно з фізичними особами, які мають інший рід занять, можливо, не менш прибутковий, однак які не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності. Не може бути покладено в основу такої дискримінації й припущення про те, що заняття підприємницькою діяльністю може саме по собі передбачати необхідність судового розгляду, а підприємець повинен брати до уваги необхідність заощадити наперед достатні суми для сплати судових зборів (стор. 58 дисертації).

Можна погодитись із авторкою у висвітленні правової природи судового збору та відмінностей його від інших платежів, що сплачуються до державного

бюджету (стор. 63-72 дисертації). Висвітлення таких відмінностей позитивно впливає на логіку побудови дисертації та має суттєве значення для характеристики у подальшому інших видів судових витрат.

Про обґрунтованість наукових положень свідчить також дослідження предмету дисертації через призму дотримання наукового етикету при висвітленні власної позиції в ході наукових дискусій на сторінках дисертації та у змісті наукових праць, в яких оприлюднені основні положення дослідження, що рецензується. При цьому в роботі спостерігається вдале поєднання вищевказаних дискусій із аналізом доцільності застосування правових норм в тій чи іншій редакції.

Також слід окремо наголосити, що текст дисертації в повній мірі відповідає меті дослідження, яка співвідноситься із поставленими задачами, а назва роботи відповідає її змісту.

Знайомство із науковою працею С.Е.Устюшенко, належне використання авторкою наукових джерел у тексті дисертації, дозволяє прийти до висновку про відсутність у дослідженні як привласнення авторства чи чужого твору науки та випадків використання у тексті вказаної наукової роботи іншого твору чи його частини без посилання на автора, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.

Про ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків дослідження свідчать чисельні пропозиції авторки відносно необхідності вдосконалення окремих законодавчих норм (стор. 50, 53, 54, 59, 119, 133, 158, 160 та інші дисертації).

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками дисертантки. Особливу увагу варто звернути на наступні положення та висновки, сформульовані авторкою.

Так, опонентом позитивно оцінюється приділення здобувачкою наукового ступеню істотної уваги доволі дискусійному питанню стосовно відшкодування

витрат на професійну правничу допомогу (підрозділ 2.2 дисертації). Аналізуючи наведені теоретичні положення та приклади з судової практики, в дисертації робиться кілька висновків, що стосуються гонорару успіху як способу визначення гонорару адвоката за надання юридичних послуг з представництва інтересів його клієнта в суді: 1) чинне законодавство України та судова практика не забороняє включати до умов договору про надання правової допомоги, що укладається між адвокатом та його клієнтом, положення про виплату гонорару успіху. Сторони договору самостійно визначають ціну договору та порядок оплати і гонорар успіху є цілком легітимним з погляду цивільного законодавства; 2) існують два види гонорару успіху: а) коли обов'язковою умовою виплати гонорару адвокату є виграв справи в суді за принципом «немає виграшу – немає оплати» (no win no fee); б) коли гонорар успіху виплачується адвокату додатково до основного гонорару; 3) основні суперечки навколо гонорару успіху стосуються саме можливості стягнення суми сплаченого гонорару цього виду з протилежної сторони спору в разі виграшу справи (стор. 83 дисертації).

Позитивною рисою при обґрунтуванні наукових положень і висновків роботи, що рецензується, є також активне використання авторкою матеріалів судової практики, що містяться у текстах судових актів Єдиного державного реєстру судових рішень, рішеннях Європейського суду з прав людини та судових актів судів касаційної інстанції (зокрема, стор. 44, 45, 47, 52, 57, 74, 81, 82 та інші дисертації). При цьому С.Е.Устюшенко, критично оцінюючи окремі положення актів правосуддя, висловлює власні міркування щодо доцільності змісту судових рішень, котрі ухвалюються за результатами розподілу судових витрат (напр., стор. 82).

Разом з цим, зміст дисертації не можна було б визнати належним без характеристики особливостей оплати судових витрат, пов'язаних із проведенням експертизи. В якості одного з дискусійних питань відмічаються випадки так званого «рецензування» висновків експерта. В цьому випадку одна з сторін, бажаючи поставити під сумнів висновок експерта у своїй справі, надає суду негативну рецензію на нього. В роботі зауважується, що процесуальне законодавство не передбачає можливості рецензування висновків експерта. Подібне рецензування не можна розглядати ні як окремий судовий доказ, ні як засіб оцінки висновку експерта. Тобто жодного юридичного значення для суду він

не має. Тому витрати сторони на підготовку такої рецензії не можна, на справедливе переконання С.Е.Устюшенко, відносити до судових витрат. Вони, відповідно, не підлягають розподілу між сторонами судового спору (стор. 101 дисертації).

Доцільними вважаю і думки здобувачки наукового ступеня відносно особливостей можливого відшкодування витрат, пов'язаних із використанням висновків експертів в галузі права. Висновок авторки зводиться до того, що норми ЦПК України не містять вичерпного переліку витрат, пов'язаних з розглядом справи. Зі змісту п. 4 ч. 3 ст. 133 ЦПК України випливає, що до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати, пов'язані з вчиненням будь-яких процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду (стор. 101, 102 дисертації).

Доволі значна увага приділяється в тексті дисертації порядку оплати судових витрат та вчиненню процесуальних дій щодо них. У зв'язку з цим слід підтримати авторку в тому, що однією з практичних проблем визначення ціни позову є відсутність чіткого законодавчого механізму, який би визначав порядок встановлення реальної вартості майна, що є об'єктом спору. ЦПК України не містить, на думку авторки, прямої вимоги до позивача здійснювати експертну оцінку спірного майна та додавати такий висновок експерта до позовної заяви. Тому, фактично, позивач визначає ціну позову, виходячи з тих даних про вартість спірного майна, якими він володіє (стор. 121 дисертації).

Ознайомлення із науковою роботою, що рецензується, надало підстави переконатися опоненту в тому, що при її підготовці авторка вдало використовувала практичний досвід роботи на посаді секретаря судового засідання. Передусім, ознайомлення із текстом дисертації свідчить про володіння здобувачкою першого наукового ступеню специфікою визначення розміру, сплати та розподілу судових витрат не поверхово, на підставі лише ознайомлення із науковою літературою та оприлюдненою судовою практикою. У зв'язку з цим слід відмітити, що професійність фахівця яскраво демонструється у його роботах. Відсутність зайвих посилань у дисертації свідчить про опанування авторкою

навичками не лише наукового дослідника, а і практичного працівника, який досліджує проблеми спеціальності 081 «Право».

Необхідно зазначити, що дисертації, крім вказаного вище, притаманні і інші, не менш цікаві позитивні риси, які напрацьовані С.Е.Устюшенко в результаті дослідження.

У висновках, що містяться у дослідженні, дисертантка чітко та повно в логічному сенсі виклала основні здобутки власного дослідження.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації обумовлюється, перш за все, активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях С.Е.Устюшенко у фахових наукових виданнях України та за її межами, в опублікованих тезах доповідей дисертантки на науково-практичних конференціях та ін. Наукові здобутки авторки підтверджуються та повною мірою відображаються в її наукових публікаціях. Про сумлінність дисертантки при підготовці дисертаційного дослідження свідчить і те, що кількість опублікованих за темою дисертації наукових праць значно перевищує встановлені мінімальні кількісні показники.

Разом з визначенням вище, дисертаційному дослідженню, що рецензується, **притаманні і деякі дискусійні положення**, з якими важко чи не можливо погодитись.

По-перше, потребує додаткового пояснення заявлене на сторінці 19 дисертації використання історико-правового методу. Пояснюється даний висновок опонента тим, що в роботі відсутній підрозділ про історичні аспекти розвитку судових витрат. Проте авторка стверджує про приділення уваги зазначеному методу дослідження.

По-друге, здобувачка першого наукового ступеню (доктора філософії за спеціальністю «Право») впродовж тексту дисертації характеризує інститут судових витрат таким, що сприяє, але не перешкоджає доступності правосуддя по цивільним, зокрема, справам. В цілому не заперечуючи проти такого підходу, вважаю можливим запропонувати С.Е.Устюшенко надати додаткову

аргументацію такого висновку. Обґрунтовується дане побажання невідповідністю висновку авторки, на думку опонента, правовим реаліям сьогодення.

По-третє, робота бракує використанням іншомовних нормативних та наукових джерел, що унеможливило дослідити предмет дисертації з урахуванням порівняльно-правового методу наукового пізнання. Разом з цим, особливість висвітлення в науковій праці питань потребує, на думку опонента, уваги до досвіду зарубіжних країн.

По-четверте, при характеристиці витрат, пов'язаних із судовим доказуванням (підрозділ 2.3 дисертації), авторка оминає увагою доволі цікаві та дискусійні питання, що пов'язані із витратами на оплату науково-консультативних висновків фахівців-правознавців. Доволі спірним є і процесуально-правовий статус науково-консультативних висновків таких фахівців та оцінки такої «фаховості» з боку суду та учасників справи. Такі критерії законодавством не передбачені, проте суди цивільної юрисдикції зазвичай підходять до таких визначень виходячи із показників наукової діяльності фахівців.¹

По-п'яте, з точки зору опонента, при аналізі підстав забезпечення витрат відповідача на професійну правничу допомогу (стор. 128 дисертації), потребує додаткового пояснення зміст завідомо безпідставних ознак позову або інших ознак зловживання правом на позов. Уявляється, що це положення ч.4 ст.135 ЦПК України має лише декларативний характер та є проблемним з позиції визначення змісту вказаних ознак.

Проте вищенаведені спірні положення мають дискусійний характер і не впливають на належний рівень дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії в галузі права, що рецензується. Спірність окремих положень, про які мова іде вище, притаманна будь-якій творчій роботі, зокрема науковій роботі, представленої на здобуття наукового ступеню доктора філософії із зазначеного напрямку дослідження. Тому авторці пропонується в подальшому здійснити

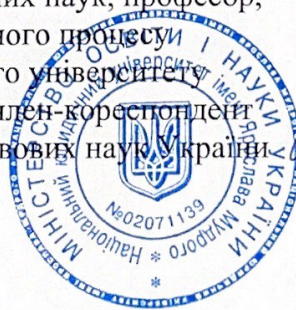
¹ Рішення Жовтневого районного суду м.Дніпропетровська від 01 жовтня 2021 р. по справі № 201/11390/17 //Ел. ресурс: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96169291>

творчий пошук науково-аргументованих відповідей на висловлені запитання та спірні положення даної роботи.

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження С.Е.Устюшенко «Судові витрати в цивільному процесі України», котре подано на здобуття освітнього (і водночас першого наукового) ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМ України «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» №167 від 6 березня 2019 р. Ознайомлення з дисертацією С.Е.Устюшенко свідчить про доцільність присудження їй спеціалізованою вченою радою наукового ступеня доктора філософії в галузі права, оскільки вона набула теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволоділа методологією наукової та педагогічної діяльності, а також здійснила власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення (абз. 2 п. 3 зазначеного Порядку).

На підставі викладеного вважаю, що здобувач вказаного наукового ступеня, Устюшенко Стелла Еріківна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, а її дисертація заслуговує на позитивну оцінку з боку спеціалізованої вченої ради.

Опонент: доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент
Національної академії правових наук України

[Handwritten signature]

Костянтин ГУСАРОВ

